
PRIKAZ

Damir HorgaFilozofski fakultet, Zagreb
Hrvatska**IVO ŠKARIĆ: HRVATSKI IZGOVOR**
Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2009.

Početak 2009. godine u izdanju Nakladnog zavoda *Globus* objavljena je fonetika Ive Škarića pod naslovom *Hrvatski izgovor*. Prirodno je bilo očekivati da se ovakva fonetika pojavi iz njegova pera. Teorijsko i primijenjeno poznavanje i originalno tumačenje govornog fenomena Škarić je pokazao u brojnim znanstvenim člancima i knjigama, svojim obrazovnim, stručnim i javnim radom na promicanju kulture govorne komunikacije, a time i fonetike kao znanosti. U razvojnom smislu, put prema *Hrvatskom izgovoru* Škarić je započeo još davne 1974. godine, kada je u izdanju sarajevske *Svjetlosti*, a u prijevodu Almase Defterdarević-Muradbegović, objavljena "mala" *Fonetika* Bertila Malmberga (originalno na francuskom Bertil Malmberg, *La phonétique*, Paris, Presses Universitaires de France, 1971) za koju je Škarić napisao opširne komentare u "fusnotama", uglavnom potkrepljujući zakonitosti opće fonetike hrvatskim primjerima. Sljedećih dvadesetak godina bile su priprema za *Fonetiku hrvatskoga književnog jezika* koja je objavljena u sklopu *Nacrta za gramatiku hrvatskoga jezika* 1991. godine pod naslovom *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* S. Babića, D. Brozovića, M. Moguša, S. Pavešića, I. Škarića i S. Težaka. Škarićeve dotadašnje radove koji se mogu svrstati u četiri glavna područja: fundamentalna fonetska istraživanja, ortoepija hrvatskog jezika, patologija slušanja i govora te kultura govora u javnoj komunikaciji, bili su dobra podloga da rezultate tih istraživanja pretoči u tu *Fonetiku*. Tri su teorijska temelja *Fonetike* iz 1991. koji je određuju kao lingvističku fonetiku. Prvo, ona se temelji na eksperimentalnim i brojčanim podacima svojstvenim prirodnim znanostima s kojima se fonetika usko povezuje. Drugi je temelj ono što se može nazvati tradicijom zagrebačke fonetike, i pogled na govor kao sustav koji ima svoje zakonitosti i gramatiku usko povezanu s jezičnim sustavom, ali u velikoj mjeri samosvojnu. Konačno, treće se uporište nalazi u kibernetičkom, informatičkom i komunikacijskom pogledu na govor i čovjeka kao informacijsko ustrojstvo koje prikuplja, obrađuje, odašilje i prima obavijesti. Stoga je predmet te fonetike cjelokupna govorna signalizacija, uključujući parajezičnu razinu govora i razinu glasa. Ta je knjiga velikim dijelom i opća fonetika, a ne samo fonetika hrvatskog jezika, jer se opširno opisuju sve razine proizvodnje i primanja govora, te opća

narav zvuka i posebni oblici govornih zvukova. Ipak, to je fonetika hrvatskog jezika jer se opće fonetske zakonitosti oslikavaju primjerima govora hrvatskim standardnim jezikom. Već je višekratno ocijenjeno da je Škarićeva *Fonetika* prva opsežna fonetika hrvatskog jezika i govora u kojoj se hrvatski opisuju suvremenim znanstvenim instrumentarijem i čime se njegov fonetski opis može ravnopravno mjeriti s opisima drugih, pa i velikih, svjetskih jezika. Uostalom, vrijednost knjige potvrđena je godišnjom Republičkom nagradom za znanost *Bartol Kašić*, dodijeljenom Ivi Škariću 1992. godine za tu knjigu.

Šesnaest godina nakon objavljivanja *Nacrta gramatike*, 2007. objavljena je prva knjiga *Velike gramatike* pod naslovom *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika* S. Babića, D. Brozovića, I. Škarića i S. Težaka. Urednik tog izdanja, August Kovačec, ističe da to nije ponovljeno izdanje iz 1991, nego se radi o novom djelu jer je ono temeljito prerađeno. Iz te je knjige izostavljen *Povijesni pregled hrvatskoga književnog jezika* M. Moguša, koji je objavljen kao zasebna knjiga pod naslovom *Povijest hrvatskoga književnoga jezika* (NZ *Globus*, Zagreb, 1993). Poglavlja *Fonologija* D. Brozovića, te *Morfologija* S. Babića i S. Težaka su izmijenjena, a prvi je puta objavljeno poglavlje S. Težaka *Morfonologija*. Za *Fonetiku* Kovačec kaže da, u odnosu na tekst iz 1991. godine, "Ivo Škarić znatno je skratio i temeljito preradio razdio *Fonetika* (izlaganje općefonetskih pojmova i građe svedeno je na minimum, a prerađeno sve ono što se odnosi na hrvatsku fonetiku *sensu stricto*)".

Kako je M. Moguš otvorio put objavljivanju dijelova *Velike gramatike* kao samostalnih knjiga i pokazao da oni mogu funkcionirati kao zasebne cjeline, to je učinio i D. Brozović, objavivši 2007. *Fonologiju hrvatskoga standardnog jezika* (NZ *Globus*, Zagreb), a 2009. godine pojavljuje se *Hrvatski izgovor* Ive Škarića koji je u svemu bitnom istovjetan s tekstom kakav je bio objavljen u prvoj knjizi *Velike gramatike* 2007. godine.

Sam Škarić vidi važnost objavljivanja *Hrvatskog izgovora* u činjenici da "se na taj način prvi put određuje sadržaj hrvatskog izgovora koji već i izgledom ističe identitet hrvatskoga jezika, što bi nam trebalo biti posebno važno. Meni to napose jer je jezični identitet ono na što se uvijek jezik svodi."

Knjiga je podijeljena na devet poglavlja s popisom literature uz svako poglavlje, a na kraju knjige nalazi se ukupan popis literature i pojmovno kazalo.

U prvoj rečenici *Uvoda* (13–24) Škarić određuje da je predmet opisa fonetike hrvatskoga jezika govorna signalizacija poruka oblikovanih hrvatskim jezikom, a to su tri uža područja kojima se fonetika hrvatskog govora mora baviti: područje komunikacije, područje hrvatskog jezika kojim se oblikuju poruke i područje govora kao puta materijalizacije jezičnih obavijesti. Tako se u tom poglavlju definiraju osnovni komunikacijski i informacijski pojmovi i određuje da se jezična fonetika bavi dijelom komunikacijskog lanca u kojem se jezične poruke pretvaraju u govorne signale. Govorna se komunikacija ostvaruje u govornom mediju što je dio komunikacijskog lanca, od koderera (znakovnika) do dekoderera (raznakovnika). Tu Škarić ostaje vjeran svojoj definiciji govora kao čovječje, zvučne optimalne komunikacije oblikovane ritmotvornim jedinicama

slogova, riječi i rečenica. U definiranju hrvatskog jezika Škarić se priklanja širokoj sociolingvističkoj pa i političkoj definiciji i kaže da je hrvatski jezik, za razliku od drugih jezika, slavenski jezik kojim govore Hrvati u svojim zajednicama. Takvom definicijom jedino atribut "slavenski" tipološki određuje hrvatski jezik i njome se u hrvatski ubraja sva raznolikost vremenskih, prostornih i funkcionalnih idioma kojima govore Hrvati. Hrvatski jezik u užem smislu po njemu je zajednički ili opći jezik svih današnjih Hrvata. Škarić u njemu razlikuje klasični hrvatski koji je nastao normativističko-političkim načinom, a kristalizirao se pobjedom hrvatskih vukovaca krajem devetnaestog stoljeća, i općeprihvaćeni hrvatski koji danas spontano nastaje i razvija se kao rezultat urbanizacije i komunikacijske demokratizacije, osobito u javnim medijima, a njegovi su nositelji obrazovani govornici koji ostvaruju upravo većini najpoželjniji oblik govora, podjednako udaljen od organskih idioma. Na pola puta između klasičnog hrvatskog i općeprihvaćenog hrvatskog, smješten je idiom prihvatljivog hrvatskog. Škarić ne zaboravlja ni dijalektalne varijante i ostale organske ili sociološke i geografske varijetete za koje smatra da su u podlozi prihvaćene varijante te je u nekom smislu određuju. Glavna tri varijeteta razlikuju se prije svega u fonemici i fonetici. Škarić postavlja i cilj *Hrvatskom izgovoru* da fonetskim opisom navedenih idioma pomogne da općeprihvaćeni hrvatski postane i u normativističkom, a ne samo u uporabnom smislu prihvaćen. Ova su stajališta Škarića dobro poznata iz njegovih drugih radova o ortoepiji hrvatskoga jezika, ali u ovoj su knjizi sažeto i jasno iznesena i predstavljaju novinu u odnosu na *Fonetiku* iz 1991. U terminološkom smislu vjerojatno se može problematizirati termin "općeprihvaćeni hrvatski" jer je teško zamisliti da je neki idiom općeprihvaćen, pa bi ga možda bilo bolje zvati uporabnom normom ili prihvaćenim hrvatskim, dok je on tek u želji općeprihvaćen a standardizacijom, a to znači odlukom "mjerodavne jezične politike" mogao bi se proglasiti općeprihvaćenim. U ovom se poglavlju još posebno ističe da je važan segment lingvističke fonetike istraživanje paralingvističkog sloja u jeziku ili, kako ga je Škarić već ranije terminološki odredio, "jezičnog glasa" za razliku od "glasnika" koji označava realizaciju fonema.

U drugom se poglavlju *Govorni organi* (25–40) opisuju govorni organi: živčani sustav, sustav osjetila i izvršni organi. U opisu živčanog sustava daju se osnovne informacije o spoznajama neurolingvistike o govornoj upravljačkoj funkciji mozga. Za osjetilni je sustav značajan, osim što se detaljno opisuje sluh, opis uloge izvanslušnih osjetila za percepciju govora i kontrolu govorne proizvodnje. Izvršni govorni organi opisuju se kao dišni organi, organi glasanja (fonacijski) i izgovorni organi, s temeljnim anatomskim podacima i funkcijama.

U trećem poglavlju *Proizvodnja govornih zvukova* (41–53), povezuju se zakonitosti proizvodnje zvuka općenito i karakteristike artikulacijskog prolaza pri izgovoru pojedinih glasnika, a konačan akustički rezultat u knjizi je najčešće prikazan sonografskim slikama i oscilogramima, što pretpostavlja da je poznavanje tih grafičkih prikaza nužno za razumijevanje onoga što ilustriraju.

U četvrtom se poglavlju *Izgovor* (54–80) opisuje izgovor ili artikulacija, tj. ostvarivanje glasnika. Ovdje Škarić definira glasnik kao najkraći cjelovit hotimičan izgovorni pokret – ponovljiv, odvojiv, izostavljiv, dometljiv i zamjenjiv u cijelosti, i brani uporabu tog termina, za razliku od tradicionalnog termina *glas*, jer je termin *glas* Škarić rezervirao za ono u govoru što nastaje fonacijom i suprotstavlja se tekstu kao jezičnom ili, bolje rečeno, fonološkom, sloju u govoru. Glasnici se definiraju svojim glasničkim opazajnim osobinama koje mogu biti izgovorne, ako je kriterij artikulacija, ili slušne, ako je kriterij karakter zvuka i percepcija glasnika. Glasnici se opisuju s obzirom na glasničke opazajne osobine izgovornog načina i izgovornog mjesta. Opisani su glasnici općeprihvaćenog hrvatskog, tako da se može reći da je svaki glasnik dobio svoju definiciju. Za ovo je poglavljje značajno da se tabelarno prikazuju glasnički sustavi triju idioma za koje Škarić veli da su danas prisutni u hrvatskom književnom jeziku: klasičnog, prihvaćenog i prihvatljivog idioma, te su te razlike ilustrirane i akustičkim analizama nekih glasnika prema kojima se ti idiomi razlikuju. Dobro je opisana raznolikost ostvarenja fonema pa su glasnici klasificirani kao fonemski, ako se najpotpunije ostvaruju fonemske crte, alofonski, ako se u realizaciji fonema mijenja barem jedno glasničko opazajno obilježje, s time da mogu biti i posebni alofonski glasnici, ako se tom promjenom razlikovnog obilježja realizira glasnik koji se razlikuje od bilo kojeg drugog fonemskog glasnika, i konačno, prozodijski glasnici su oni koji ne signaliziraju ni jedan fonem, nego imaju samo prozodijsku ili fonotaktičku ulogu.

U petom poglavlju *Povezivanje govornih članaka* (81–90) govori se o povezivanju govornih jedinica koje se mogu segmentirati na njegovoj sintagmatskoj osi, od glasnika do diskursa. Podrobnije se analiziraju dva članka, slog te govorna ili prozodijska riječ. Slog se analizira sa stajališta artikulacijskih zakonitosti koje određuju njegovu strukturu kao minimalne izgovorne jedinice. Na temelju tih zakonitosti mogu se tumačiti i neke fonetske promjene. Govorna se riječ objašnjava i na temelju njezina definiranja u odnosu na fonološku i jezično-pravopisnu riječ, a poglavljje se zaključuje konstatacijom da glasnici u govornoj riječi prolaze niz preinaka, te da se mogu "zamađiti" fonološka i jezična postava u govornoj realizaciji, ali budući da se pretpostavlja da sugovornik vlada jezikom, fonetske preinake neće omesti komunikaciju. Zato se preporučuje govoriti prema zakonima govornog povezivanja govornih članaka da se ostvari prirodan i komunikacijski najefikasniji govor.

Logičan je nastavak prethodnog poglavlja šesto poglavljje *Preinake glasnika unutar govornih riječi* (91–115). Pitanjima preinaka Škarić pridaje osobitu važnost jer ih smatra bitnima za prirodnost i ekonomičnost kako proizvodnje tako i percepcije govora, i za razlikovanje govora od tiskanog oblika jezika. Povezivanje glasnika Škarić metaforički objašnjava kao ulančavanje pri suizgovoru, ako glasnik svoja svojstva prenosi susjednim glasnicima, ili uzglobljavanje kod asimilacija i disimilacija, kada se glasnik mora u znatnoj mjeri prilagoditi drugom glasniku s kojim čini čvrsti zglob. Iznoseći kriterije klasifikacije preinaka, Škarić ih dijeli na položajne ili pozicijske i slobodne ili

fakultativne, adaptacijske i asimilacijske, fonetske i fonemske. Objašnjava ih *živim* primjerima i nekim temeljnim fonetskim zakonitostima, kao što je npr. struktura sloga. Na kraju ovog poglavlja autor iznosi deset *živih* obveznih asimilacijskih pravila za prihvaćeni hrvatski izgovor (1. izgovaranje međusamoglasničkog [i], 2. izjednačavanje prema napetosti/zvučnosti, 3. izgovaranje jednog suglasnika umjesto dvaju jednakih ili izjednačenih suglasnika, 4. neizgovaranje [t] i [d] ispred poluzatvornih suglasnika, 5. neizgovaranje [t] i [d] u skupini /st/, /št/, /zd/ i /žd/, 6. izgovaranja [n] kao [m] ispred [p], [b] i [m], 7. palatalizacija piskavih [s], [z] i [c] ispred nepčanih zaprječnih suglasnika, 8. sliveni izgovor dvaju fonema, 9. izgovaranje posebnih alofona i 10. izgovaranje nefonemskih glasnika). Na kraju poglavlja razmatra se pitanje odnosa reprezentacijske fonemske razine i šest načina realizacije fonema.

U sedmom poglavlju *Prozodija riječi* (116–129) opisuju se razlike kako u zvučnim karakteristikama naglasaka (trajanje, frekvencijske i intenzitetske karakteristike) tako i u njihovoj distribuciji u trima idiomima hrvatskog jezika: klasičnom, prihvatljivom i prihvaćenom idiomu, kako ih određuje Škarić, ističući da su te prozodijske razlike i glavni markeri razlika među ovim idiomima. Uglavnom se ističu neutralizacijske prozodijske tendencije akustičkih osobina pojedinih vrsta naglasaka u suvremenom javnom govoru te prihvaćanje naglasaka i na posljednjem slogu u riječi.

U devetom poglavlju *Rečenična prozodija* (130–140) opisuju se dijelovi intonacijske jedinice (početak, jezgra i završetak), s time da se detaljnije opisuje šest tipova intonacijskih jezgara karakterističnih za rečeničnu prozodiju u hrvatskom jeziku. Na kraju se kratko određuju odlomak i diskurs kao govorni članci.

U desetom poglavlju *Znakovlje* (141–145) navodi se grafičko znakovlje kako za običnu ortografiju tako i za fonetsku transkripciju, kako međunarodnu tako i onu koja je uglavnom prihvaćena za hrvatski jezik.

Hrvatski izgovor zaista je fonetika o hrvatskom govoru. Naime u njoj su općefonetski sadržaji svedeni na minimalnu mjeru i zato je za njezino čitanje nužno poznavanje određenog temeljnog fonetskog instrumentarija. To se odnosi ne samo na tekstualni dio knjige, nego i na brojne funkcionalne i skladne grafičke prikaze. Takav sažeti prikaz hrvatskog fonetskog sustava moguće je ponuditi jer, počevši od Škarićeve *Fonetike* iz 1991, a onda i od drugih fonetskih knjiga i radova koji se bave nekim užim fonetskim područjima, dosegnuta je razina općeg fonetskog obrazovanja koja će velikom dijelu čitatelja omogućiti da se dobro snađu u i ovako komprimiranom tekstu.

Glavna je karakteristika *Hrvatskog izgovora* da je opis hrvatskog govora ponuđen sa sociofonetskog stajališta te je opisan ne samo sa standardoloških pozicija nego kao dinamički sustav u kojem u ovom trenutku prema Škariću koegzistiraju kao javne i književne varijante tri idioma, od kojih se općeprihvaćeni idiom promatra kao najpropulzivniji i potencijalno kodifikacijski najprihvatljiviji. Iz takva sociolingvističkog rakursa, hrvatski se nalazi između povijesno određene i normirane strukture i živih silnica pragmatične, suvremene

uporabe koja tu normu destabilizira. Takav je pogled na sadašnje stanje hrvatskog govora potkrijepljen eksperimentalnim i brojčanim podacima. Time se otvara i novi znanstveni pogled na fonetiku hrvatskog jezika. U tom pogledu najizazovniji su Škarićevi pogledi o promjenjivosti suvremenog hrvatskog fonemskog sustava koji inače predstavlja najčvršći jezični podsustav.

Može se reći da Škarić, opisujući hrvatski izgovor, stvara zaokruženi i potpuni sustav, od sadržajnog i fenomenološkog pogleda na govor do terminološkog repertoara. U tom se smislu pojavljuju nazivi kao što su već spomenuti *glasnik*, *unutarnja razlikovna obilježja*, *glasničke opazajne osobine*, *vjernost (invarijantnost)*, *klasični*, *općeprihvaćeni i prihvatljivi idiom* i sl. Time se i na tom planu otvara novo gledanje na fonetiku hrvatskoga jezika i govora.

O *Foneticima* iz 2007. godine *Govor* je u svom broju 2 za 2007. godinu objavio prikaz Radoslava Katičića. Kako je *Hrvatski izgovor* sadržajno identična knjiga, samo tiskana kao odvojeno izdanje, može se postaviti pitanje je li ovaj prikaz potreban. Opravdanje nalazimo u činjenici da je Katičićev prikaz pisan s motrišta filologa i lingvista, i u pozivu koji je sam Katičić uputio na kraju svog prikaza da knjigu prikaže i netko od fonetičara. Osim toga, Katičićev je prikaz bio više ocjena *Fonetike* i nije bio zaokupljen prepričavanjem sadržaja, pa se ovim prikazom čitatelju željela pružiti i ta informacija.

Ocjenjujući *Hrvatski izgovor* sa stajališta važnosti knjige za fonetiku, možemo se samo prikloniti Katičićevim visokim ocjenama Škarićeve *Fonetike*, kada je rekao da je "neotuđivi dio Velike hrvatske gramatike" i da u obama likovima (opsežnom liku iz 1991. i skraćenom iz 2007) "treba da nam ostane trajno bogatstvo, kojim nas je Škarić obdario." Tu ocjenu jednostavno valja ponoviti i pripisati i *Hrvatskom izgovoru*.
